

REFLEXIA VOJNOVÝCH UDALOSTÍ V ROKOCH 1914 –1918 V CIRKEVNEJ TLAČI

DANIELA K O D A J O V Á

KODAJOVÁ, D.: The Military Events Reflexion in Religious Press in 1914–1918. *Vojenská história*, 10, 2, 2006, pp 31 – 42, Bratislava.

Analysing the religious press in the World War I the authoress pointed out that the religious press by the material selection, but also by the vocabulary choice created a picture of the Slovak-soldier, the soldier-Christian fighting in fronts for the Hungarian homeland and for the hope that in the conclusion the war will bring a new world order. She states that the religious press stressed the fact that all are suffering from the war. The common suffering should have been a price for future post-war orders, in which in addition to other nations also Slovaks expect a more rightful position. She stressed the social aspect of the military suffering. There were many families directly affected by war consequences in Slovakia.

Military history. Slovakia. World War First. Religious Press.

V dobovom kontexte politického vývoja tzv. dlhého 19. storočia bola vojna vnímaná ako extrémny prostriedok riešenia medzinárodných konfliktov. Samotné vypuknutie vojnového konfliktu v roku 1914 nebolo prekvapením. Naopak, na základe tlače odrážajúcej názory predvojnových generácií, by sa dalo povedať, že tieto vnímali smerovanie všetkých európskych, resp. svetových problémov – politických, hospodárskych, národnostných a náboženských k veľkému medzinárodnému konfliktu. Meranie síl, vyjadrené vojenskou silou a hospodárskym potenciálom mocností, malo určiť víťaza, ktorý sa z tejto pozície stane garantom urovnania sporov na medzinárodnej mierovej konferencii a nového usporiadania sveta v nasledujúcom období. Aj v slovenskom politickom myslení sa stretávame s očakávaním veľkej konflagrácie, resp. so šancou vyriešiť či aspoň zlepšiť postavenie slovenského národa pri tvorbe povojnového sveta. Na jednej strane slovenská reprezentácia angažujúca sa v národnom hnutí čakala na šancu pretvárania alebo zrušenia sa monarchie. Na druhej strane v momente vypuknutia vojny boli Slováci súčasťou rakúsko-uhorského súštitia, a tak sa od nich naopak očakávalo vyjadrenie lojality štátu a dynastií, a de facto obrana vlasti, a nie jej rúcanie. Tento rozpor spôsobil, že politická reprezentácia slovenského národa deklarovala politickú pasivitu, mestá i vidiek iba zriedka prejavili vlastenecké nadšenie a vládne sa nepodarilo dostať od Slovákov nejaké manifestačné prejavy solidarity s uhorským štátom.¹ Verejné prejavy solidarity s monarchiou boli v slovensky vydávanej tlači vzácné. Skôr sa objavili prejavy súcitu voči staručkému mocnárvi, ktorému osud uštedril v Sarajeve ďalšiu ranu. V tomto duchu sa niesli príhovory v rámci smútočných zhromaždení v kostoloch, ako aj prvé reakcie cirkevnej tlače. Súcit s kráľom, rozhorčenie nad nevinne preliatou krvou následníka a jeho manželky, ktorých treba pomstiť, obviňovanie Srbov ako tých, ktorí nesú zodpovednosť za vyvolané udalosti, odzneli mnohokrát, ale výzvy do boja za vlasť publikovali len provládne vydania. Prekvapením nebol začiatok vojny, vnímaný po Sarajeve ako akt spravodlivej pomsty, ale rozsah konfliktu. Vládla dokonca mienka, že pôjde iba o konflikt so Srbmi, o krátkodobú záležitosť. Na Anenských báloch a jarmokoch (sv. Anna sa slávi 26. júla), ktoré sa stali na

¹KOVÁČ, D.: Vývoj slovenskej otázky medzi Dohodou a Centrálnymi mocnosťami. In: První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci. Brno : Matice moravská, 2000, s. 100-101.

mnohých dedinách a mestách dejiskom oznámenia vyhlásenia čiastočnej mobilizácie, odznali sebavedomé vyhlásenia v duchu – *Neplačte ženičky! Srba nabijeme a za šesť týždňov sme doma.*² Muži by sa tak ešte stihli zapojiť do jesenných prác na poliach. Žatva však ešte nekončila a už sa počítali mŕtvi a ranení rakúsko-uhorskej armády na tisíce. Vojnové udalosti sa stali súčasťou každodenného života. Už po vyhlásení čiastočnej mobilizácie (26. 7. 1914) a vzápätí po vyhlásení vojny Srbsku (28. 7. 1914) sa moc v monarchii preniesla na hlavné vojenské veliteľstvo. V krajine zavládol zvláštny režim na cestách a železničných komunikáciách sa upravili podmienky zdržiavania sa na verejných priestranstvách, záverečné hodiny, zaviedla sa ohlasovacia povinnosť a kontrola tlače a korešpondencie.

Z hľadiska tlačoprávnych vzťahov bola po rakúsko-uhorskom vyrovaní v Uhorsku obnovená platnosť zákona č. 18/1848. Tlačová agenda bola plne podriadená ministerstvu spravodlivosti. Celých 50 rokov života súšťať sa táto inštitúcia pokúšala vytvárať si zákonom vymedzené možnosti ako mocensky zasahovať do sféry interpretácie litery zákona a rozširovať svoje kompetencie na úkor rozsahu slobody tlače. Tlačová politika uhorských vlád sa stala niekoľkokrát predmetom kritiky na pôde parlamentu, na stránkach tlače i v súdnych sieňach, kde mali dozvuky tzv. tlačové pravoty. Obdobie najväčších organizovaných akcií za slobodu tlače sa v Uhorsku datuje 90. rokmi 19. a prvej dekády 20. storočia a paradoxne sa skončilo prijatím nariadení a zákonov, ktoré slobodu tlače viac okliešťovali.³ Hoci už táto séria zákonných opatrení pôsobila, že boj o slobodu tlače bol v Uhorsku fakticky prehratý už v roku 1897⁴, uhorská vláda dotvárala tlačový zákon do podoby, ktorý jej umožňoval ešte výraznejšie zasahovať do procesu vydávania a distribúcie tlačeného slova. Nový tlačový zákon č. 14/1914 (s účinnosťou od 12. 4. 1914) sa skladal zo 6 hláv a 64 paragrafov, ktoré vymedzovali všetky aspekty tlačoprávnych vzťahov. Vypuknutie vojny však obmedzil životnosť zákona na pár týždňov, pretože v novej skutočnosti bola tlačová politika podriadená vojenským záujmom krajiny a situácia si vynútila zavedenie zákona č. 63/1912 o výnimočných opatreniach v prípade vojny.

Vojnové udalosti a uplatňovanie zákona č. 63/1912 sa odrazili na poklese počtu vydávaných titulov všetkých typov a postihli aj tlač vydávanú v slovenskom jazyku. V prvej polovici roku 1914 vychádzalo v slovenčine 77 titulov. V druhej polovici 1914 už len 33, v roku 1915 31 titulov, v r. 1916 bol rovnaký počet 31, 1917 bolo 29 titulov, v r. 1918 28 titulov.

Už v letných mesiacoch 1914 platila predbežná vojenská cenzúra, podľa ktorej sa nesmeli uverejňovať správy o pohybe a početnosti vojska, výzbroji, zásobách munície, potravín a pod. Tlačový výbor Uhorska zasielal prežívším redakciám celú kolekciu dôverných pokynov, o čom sa nesmie písať. Posledné nariadenie týkajúce sa cenzúry vydalo ministerstvo spravodlivosti v r. 1917. Vojnové udalosti sa premietli do rastu cien papiera, následne do cien novín a ča-

²Citované podľa: Vysoká pri Morave od praveku po dnešok. Vlastivedná monografia, vydal Obecny úrad 1996, s. 42. Nielen v tejto obci Záhoria panoval názor, že pôjde o *neškodnú prechádzku* k srbským hraniciam, o pohotovosť armády podobne ako v roku 1908, počas tzv. Bosenskej krízy, keď sa povolani k vojsku skutočne vrátili za šesť týždňov pohotovosti domov.

³Predovšetkým zákon č. 34/1897 o trestnom procese, na základe ktorého sa rozšírila pôsobnosť súdov v otázkach tlače, zákon č. 41/1897, ktorý stanovil povinnosť povinného výtlaku, nariadenie z 22.2.1898 o konfiškácii tlačív ministerstvom spravodlivosti v prípade podozrenia z nevlasteneckej činnosti, ktoré de facto znamenalo zavedenie cenzúry, paragraf 172 trestného zákonníka o poburovaní proti maďarskej národnosti. V roku 1906 nasledovalo zriadenie Tlačového výboru Uhorska ako perzekučného orgánu ministerstva spravodlivosti. Bol zameraný hlavne proti národnostnej a socialistickej tlači. V súvislosti s balkánskymi vojnami bol promptne prijatý (už v decembri 1912) zákon č. 63/1912 o výnimočných opatreniach v prípade vojny, na základe ktorého získalo ministerstvo spravodlivosti rozsiahle právomoci v prípade podozrenia o ohrození vojnových záujmov krajiny (paragraf 11 zákona 63/1912). Podrobnejšie k balkánskym vojnám a ich vplyvu na slovenskú societu a zákonom proti tlači pozri tiež DANGL, V.: Slovenská idea a antimilitarizmus v radoch vidieckeho obyvateľstva, mládeže a vojska v čase balkánskych vojen 1912 – 1918. In: Vojenská história, 7, 2003, č. 4, s.18-40.

⁴CHMELÁR, E.: Uhorská tlačová politika (so zreteľom na slovenskú tlač). Nitra 1998, s. 120.

sopisov. Cena jednej tony papiera v roku 1914 bola 2-tisíc korún a v roku 1918 stálo rovnaké množstvo 26-tisíc korún.⁵ Nová situácia spôsobila, že mnohé tituly prestali byť pre čitateľov atraktívne, alebo rastom cien nedostupné. Znížili sa počty predplatiteľov a vo všeobecnosti nastal odliv čitateľov, spôsobený odchodom mužov, čo boli hlavní odberatelia tlače, na front. Vzrástol záujem o noviny prinášajúce aktuálne politické informácie. Do týchto novín sa presunul aj záujem predplatiteľov inzertnej plochy.

V porovnaní s politickými, odbornými, záujmovými novinami a časopismi cirkevná tlač nezaznamenala až také výrazné straty. Redaktori a prispievatelia cirkevnej tlače zväčša neboli viazaní vojenskou službou. Šlo o činných kňazov, alebo ľudí s teologickým vzdelaním. Ale ani táto profesná skupina sa nevyhla záujmu uhorskej vlády, kvôli svojej mimopastoračnej činnosti, koncentrovanej na aktivity v národnom hnutí. Slovenská historiografia sa odvoláva na tvrdenie Vavra Šrobára, že z poverenia uhorskej vlády vypracovalo ministerstvo vnútra zoznam *osôb majúcich v slovenskom národnostnom pohybe význačnejšiu úlohu*, ktorý aktualizovalo až do roku 1918. Podľa tohto materiálu bolo v 20 župách Uhorska evidovaných 526 podozrivých Slovákov, z toho najpočetnejšiu skupinu (160 osôb) tvorili kňazi oboch konfesií, ale početnejšie boli zastúpení kňazi evanjelickí.⁶ Pri cirkevnej tlači sa predpokladalo, že ide o tlač, ktorá si nenárokovala na spravodajstvo, čím stála mimo hlavného záujmu cenzúrnych inšpektorov, a preto si prakticky všetky cirkevné vydania zachovali kontinuitu, periodicitu i skladbu pravidelných rubriík. Z analyzovanej cirkevnej tlače však ďalej vyplynie, že i táto dávala priestor na publikovanie názorov, ktoré by si pozornosť cenzora zaslúžili. Za celé obdobie 19. stor. až do r. 1918 vychádzalo v slovenčine spolu asi 200 titulov, z čoho cirkevná tlač predstavovala asi desatinu.⁷ Po vypuknutí vojny, v druhej polovici roku 1914, vychádzalo 13 titulov cirkevnej tlače v slovenskom jazyku a tento počet sa prakticky udržal počas všetkých vojnových rokov (1915 bolo 13, v r. 1916 bol rovnaký počet 13, 1917 bolo 15, v r. 1918 ich bolo 13). Čiže, ak v priebehu vojny vychádzalo v slovenčine spolu okolo 30 titulov, tvorili tieto cirkevné vydania takmer polovicu. I keď sa nevenovali vojenskému spravodajstvu, ich stránky poskytujú množstvo materiálu, ktorý dokresľuje atmosféru vojnových rokov. Pričom ide nielen o atmosféru medzi veriacimi, ktorým bola cirkevná tlač predovšetkým určená, ale celej spoločnosti.

Periodicita slovenských katolíckych a evanjelických novín a časopisov vydávaných v rokoch 1914 – 1918 bola nasledovná: 1 týždenník, 10 mesačníkov, 1 štvrťročník, 2 ročenky.⁸

Samostatnú skupinu tvoria časopisy homiletické, ktoré sa profilovali ako odborné časopisy, určené na vzdelávanie a pomoc kňazom. Reflexia priamych vojnových udalostí absentuje tak v *Evanjelickom kazateľovi*, ako aj v *Duchovnom pastierovi*, určenom katolíckym kňazom. Ich obsah bol podriadený potrebám kňazov pri ich každodennej práci vo farnosti a s veriacimi.

⁵RUTTKAY, F.: Dejiny slovenského novinárstva do roku 1918. Bratislava : Veda Vydavateľstvo. SAV. 1999, s. 216.

⁶ŠROBÁR, V.: Oslobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920. Praha 1928, s. 159-183.

⁷Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918. Zostavil M. Potemra. Martin : MS. 1958.

⁸Katolícky **týždenník** – *Kresťan* (1894 – 1920), vydávaný v Budapešti. Skupinu **mesačníkov** o počte 10 tvorili evanjelické *Cirkevné listy*, *Časopis venovaný záujmom cirkvi evanjelickej augs. vyznania* (1887 – 1918) Lipt. Sv. Mikuláš, *Evanjelický posol zpod Tatier* (1910 – 1918) Lipt. Sv. Mikuláš, *Stráž na Sione*, *Vnútro-missionársky list pre slovenských evanjelikov augs. vyznania* (1893 – 1918) vydávaný postupne v Modre a Skalici, *Duchovný pastier*, *časopis katolíckeho kňazstva* (1917 – 1918) Ružomberok, *Hlasy z katolíckych misií* (1915 – 1923) Moedling, *Jednota katolíckeho ľudu* (1908 – 1918) Budapešť (od r. 1916 časopis zmenil periodicitu na dvojmesačník), *Kráľovná sv. Ruženca*, *Časopis venovaný úcte Bl. Panny Márie* (1889 – 1937) Trstená na Orave, *Posol božského srdca p. Ježiša* (1897 – 1918) Trnava, *Posol sv. Gabriela*, *Missionársky kalendár* pre katolíckych Slovákov (1913 – 1948) vydávaný v Moedlingu, tlačený v Skalici, *Svätá rodina*, *Časopis k úcte sv. Rodiny Nazaretskej a k ochrane rodín kresťanských* (1908 – 1918) Lipt. Sv. Mikuláš. **Štvrťročník** zastupoval *Evanjelický kazateľ* (1905 – 1918) Lipt. Sv. Mikuláš, a **ročenky** – *Pútnik svätovoješský* (1871 – v r. 1914 už 43. ročník a v náklade 40 tisíc bol najväčším editorským počínom), *Tranovský evanjelický kalendár* s nákladom cca 22-tisíc vydávaný v Lipt. Sv. Mikuláši.

Ako výpomocný kazateľský prameň obsahujú nielen praktické rady pre výklad písma svätého, odbavovanie sviatostí, k príprave bežných i sviatočných kázni, ale aj na organizovanie verejných pobožností za ukončenie vojny vo svojich farnostiach. Ich snahou bolo pomôcť kňazom nájsť silu a motiváciu k úspešnej pastorácii, obstať v konkurencii lákavých pokrokárskych teórií, ktoré oslovujú najmä mládež. Publikované texty sú praktické návody, ako zostať kázne, ale niektoré majú ambíciu aj o hlbší filozofický rozmer. Napríklad v súvislosti s najaktuálnejšou otázkou doby – Prečo sa vedú vojny, keď všetkým prinášajú utrpenie?, odpovedá autor kázne publikovanej v evanjelickom vydaní v tom zmysle, že vojny sa vedú preto, aby sa *rozriedilo ľudstvo*, inak by ho Zem neuživila. Ďalším dôvodom bolo, aby *vládári sveta snadnejšie mohli nad ľudstvom panovať*, a aby *slávobažní zemskí panovníci roztisli hranice svojich držav*.⁹

Katolícky kňaz začal svoju úvahu o hrôzach vojny, ku ktorým sa pridružujú obavy o každodenný život zvolaním: *40 mesiacov zúri okolo nás krvavá, divá vojna a prostý človek stojí bezmocný uprostred udalostí...* Nepoužil bežnejšie vyjadrenie tri a pol roka, alebo štvrtý rok vojny, ale použil 40 mesiacov. Pripodobil tak súčasnú vojnu k biblickému podobenstvu o Mojžišovom 40-ročnom putovaní z otroctva do Zeme zaslúbenej. Bol to jeden z variantov vysvetľovania vojnového utrpenia ako ceny za budúce nové poriadky, ktoré prinesie povoynové usporiadanie sveta. S troškou nadsádzky môžeme toto podobenstvo chápať ako šancu, ktorú vojna prináša národom, ktoré nie sú spokojné s terajšou svojou situáciou, trpia ako tí biblickí otroci, ale teraz, keď 40 mesiacov *zúri vojna ponad ubolenou Európou*, prídu cez utrpenie k svojmu cieľu.¹⁰

Priame vojenské udalosti sa prekvapujúco najvýraznejšie odrazili na misionárskych vydaníach, hoci navonok si zachovali svoj obsah i štýl a rubriky ešte z čias mieru. Napr. *Posol sv. Gabriela, misionársky kalendár pre katolíckych Slovákov* prinášal poučné vzdelávacie články, fakty geografické a historické z Japonska, Číny, Južnej Ameriky. Opisoval slasti a strasti misionára zo Slovenska vo svete, prinášal bohatý ilustračný materiál – fotografie domorodcov, amerických *obrostavieb* (mrakodrapov) a iných zvláštností, kreslené príbehy v podobe komixu, slovníčky so základnou slovnou zásobou a reáliami domorodcov. Každý nový ročník prinášal niekoľkostranové hodnotenie predchádzajúceho roka, zvýrazniac dôležité udalosti z vývoja jednotlivých krajín. Podľa týchto kritérií bolo za najvýznamnejšiu udalosť roku 1913/1914 pre obyvateľov Rakúsko-Uhorska označené uzavretie mieru a odzbrojenie na Balkáne, čo malo za následok prepustenie do zbrane povolaných rezervistov, a krajiny si vydýchli. Ale, ako konštatuje glosátor, mier neukončil zbrojenie ani ohromné zvýšenie výdavkov na vojnové ciele. To viedlo k zvýšeniu daní *až do nemožnosti* a k nárastu počtu brancov o 250-tisíc regrútov ročne. Krajina zároveň stratila trhy na Balkáne, a teraz *trpí nezamestnanosťou priemyselného robotníctva*, postihla ju *núdz a bieda výrobných vrstiev*. Zaujímavý je rebríček, akýsi top-ten aktuálnej európskej politiky. V čísle, ktoré malo uzávierku tesne po sarajevskom atentáte, môžeme nájsť postrehy glosátora, ktorý už v tom čase trefne upozornil na zostrujúce sa vojnové napätie a jeho prejavy. Podľa neho nemecký cisár osobne navštevuje európskych panovníkov a pod týmto, akoby súkromnými, rodinnými stretnutiami *robí sa veľká politika*. Francúzsko zaviedlo trojročnú vojenskú službu, ako odpoveď na ustavičné zbrojenie Nemecka. Taliansko, *náš „milý“ spojenec* robí nám v Albánii *proti srsti*. *Rusko horečne zbrojí* a „na prábu“ organizuje obrovské vojenské cvičenia o počte až milióna vojakov, čo *znepokojuje susedov*. Anglicko robí na Balkáne politiku, ktorá ho v budúcnosti iste zblíži s Nemeckom, kým doma *musí čeliť vyčíňaniu sufražetiek*, ktoré napáchali veľké škody, a preto *krajina uvažuje o ich deportovaní na vzdialené ostrovy*. Španielsko a Portugalsko hodnotil komentátor ako krajiny, ktoré sa stali domovom anarchistov a katolícke kňazstvo v žiadnom kúte sveta ani medzi

⁹DROBNÝ, J.: Obet' ve válke zomrelých. In: Evanjelický kazateľ, XI, 1918, č. 1, s. 184.

¹⁰HLINKA, A.: Terajšie biedy a ich liek. In: Duchovný pastier, roč. 1, 1917 – 1918, č. 1, s. 1.

divochmi nezakúsi ako v Portugalsku a Španielsku. Grécko *štúra naporád*, rovnako ako Turecko, Srbi a Bulharsko, ktoré zbroja a zdá sa, že na Balkáne je ešte ďaleko pokoj.¹¹ Zaujímavý je aj komentár k sarajevskému atentátu. Útok mladíkov nezrelého rozumu zapletených do sprisahania, spôsobil nielen *bol'avyj otras na tróne sediacemu starcovi a sústrast' národov uhorských k monarchovi*, ale táto tragédia spustila celú reťaz tragických udalostí roku 1914, ktorý neprinesie *nášmu ľudu nič dobré*.¹²

Reakcia na atentát je vlastne aj prvou reakciou na vojnové udalosti publikovanou v najdlhšie vydávanom reprezentantovi cirkevnej tlače na Slovensku v kalendári *Pútnik svätovojtešský*, Spolkom Sv. Vojtecha. Vzhľadom na periodicitu bola uverejnená až v roku 1915. Pod názvom *Zmarená nádej* je veľmi emotívny opis priebehu samotného násilného aktu spáchaného v Sarajeve *zákernickým Srbom* na následníka. Tento je v článku označený za *Ochrancu nášho jednoduchého ľudu*. Kto mu (ľudu) teraz poradí v biede? Milióny občanov od Adrie k Tatrám *slzia nad osudom kráľoviča nášho*, tohto *Bohatiera*, ktorý bol *Mužom budúcnosti pre národy monarchie*. Obete atentátu, zavraždení manželia sú vykreslení ako *Mučedelníci panovníckej povinnosti*. Naopak, vrahovia sú vykreslení ako *hromada lotrov bez Boha*, ktorých si najali *sily pekla*, pozbavené ľudského citu. Tieto tmavé sily sa sprisahali, *číhali na Muža Budúcnosti* a dokonali *krvavé dielo*.¹³ Zjednodušený, ale veľmi emotívny až expresívny obraz dobra a zla, vyjadrený týmto nebesko-pekelným protipólom obetí a vrahov je pre slovnú zásobu cirkevnej tlače typický. Mnohé texty boli koncipované ako kázne, resp. verejné vystúpenia a je preto pre ne príznačné používanie dramatických zvolaní. Pasáže líčiace sily zla, muky a tresty, ktoré stihnú hriešnikov a vinníkov, sa striedajú s pokojnými pasážami opisujúcimi slasti a odmeny verných, statočných a bohabojných. Väčšina z nich má svoj rytmus a akúsi „akustiku“, ktorá naplno vyzneje pri hlasnom čítaní textu.

Pútnik svätovojtešský mal svoje stabilné rubriky. V každom ročníku uvádzal klasické *Kalendárium* s označením sviatkov, menoslov a hodnosti najvyššieho cisársko-kráľovského panovníckeho rodu, informoval o vydaniach Spolku sv. Vojtecha a jeho ďalších aktivitách, mal zábavnú časť, vzdelávacie články, zdravotné, hospodárske, uvádzal zoznam plánovaných jarmokov a trhov na celý rok a v rubrike *Životopisy* uvádzal medailóniky jubileujúcich alebo zomretých slovenských katolíckych kňazov. Tematiku vojny spracoval najmä v krátkych literárnych útvaroch, ktoré majú skôr podobu fiktívnych príbehov z bojišťa, o utrpení osirotených detí, strate najbližších, hmotnom nedostatku, spôsobenom dôsledkami vojny. Na druhej strane stáli príbehy o duchovnej bohatosti, statočnosti slovenských vojakov, o vernosti, resp. nevernosti manželov počas vojnového odlúčenia. Skrytou či priamo vyslovenou hlavnou myšlienkou je uistenie, že útechu pri utrpení každého druhu poskytuje trpiacim viera.

Naproti tomu, konkrétne príbehy z bojišť a zo zázemia spracované s evidentne propagandistickým zámerom hojne prinášal provládny časopis *Jednota katolíckeho ľudu*, vydávaný v Budapešti spolkom rovnakého mena. Každý článok je vlastne apelovaním na dodržiavanie kresťanského spôsobu života, výchovu k uhorskému vlastenectvu a pomoc pri rozlišovaní čo je na prospech rodine, cirkvi, štátu. Číslo z konca roku 1913, začiatku 1914 venovali veľký priestor kritike liberalizmu ako príčine odtŕhania sa Uhorska od cirkvi, a teda jeho oslabovania. Autor celej série článkov (J. Vass: – *Bráň svoju vieru*) síce uznáva, že liberalizmus hlása slobodu, ale je to predovšetkým sloboda proti Bohu, na škodu cirkvi. Podľa neho je liberalizmus škodlivý v tom, že dáva právo vrahom, zlodějom, nerestniciam, očistiť sa pred súdom z hriechov a skutkov, dáva im priestor v novinách, pretože liberalizmus má väčšiu starosť o zločincov nežli o poriadnych ľudí. Zneisťuje ľudí vo vnímaní hodnôt. Tápajú a ľahšie sa

¹¹Ročný prehľad 1913 – 1914. In: Posol sv. Gabriela, 1915, roč. 2, s. 163-172.

¹²Tamže, s. 167.

¹³CEBRIAN, M.: Zmarená nádej. In: Pútnik svätovojtešský. Kalendár pre katolíckych Slovákov v Uhorsku, 1915, roč. 44, s. 65.

stávajú obeťami zlých síl a vplyvov. Smrť následníka trónu vylíčil časopis ako pokus síl zla zabrániť jeho panovaniu. Následník, ktorý mal také kresťansko-mravné cnosti, že by *činil národy nad ktorými mal panovať blaženými*, musel zomrieť, podľa tejto interpretácie, lebo prekážal silám, ktoré plodí liberalizmus, a ktoré žijú bez Boha. Zlosť tušila, že *jeho vláda bola by zlomkrkom jej pustošenia*, preto musel zomrieť.¹⁴

V časopise boli uverejnené fotografie z procesu s atentátnikmi s dodatkom, že vymerané tresty sú spravodlivé – zaslúžené. Len v prípade Gavrila Principa sa dvadsaťročný žalár zdal mierny. Súd ho nemohol poslať na šibenicu, pretože v čase atentátu nemal ešte 20 rokov. Osud sprisahancov, ako ho komentovala redakcia, nemal vyvolať zľutovanie. Ich čin označila za *oplanský skutok srbského národa*, ktorý *otrocky poslúcha Rusa s kančukou panujúceho*. Za tento skutok musí prísť pomsta, a tou je teda vojna. Vojna sa však dávno chystala a nedalo sa jej vyhnúť. V prvých mesiacoch vojny sa na Slovensku v protiklade s dovtedy proklamovanými proslovanskými sympatiami rozšírilo vykresľovanie Srbov ako zákerných vrahov, ktorí nesú zodpovednosť za vypuknutie vojny. Motív pomsty v prvých týždňoch dominoval nad akýmkoľvek analýzami situácie alebo predpoveďami najbližšieho vývoja. V tejto otázke cirkevná tlač úplne podľahla rétorike ostatnej dobovej tlače. Heslom dňa sa stalo volanie po pomste – *Naša monarchia žiada zadostučinenie za krv nevinne preliatu*.¹⁵ Pomsta za nevinnú krv bola akceptovaným zdôvodnením vstupu krajiny do vojny. Samotný atentát *ten oplanský skutok*, ktorým zákerný Srb ukončil život *ochrancu nášho ľudu, kráľoviča nášho, muža budúcnosti* 50 miliónov poddaných, ktorí tak stratili svojho budúceho vladára, sa opakoval v mnohých článkoch v podobnom duchu ako v citovaných článkoch v *Jednote katolíckeho ľudu*. Už pri opise autori sklzávali do idealizácie. Následníkovi sa pripisovali napríklad aj znaky bohatiera. *Jeho výsosť je vskutku jako si náš ľud predstavuje korunného princa, aj taký je krásny, vysoký vojenský pán v mužskom veku*. Má jasnú tvár, priateľivé oči, je srdečný, otvorený, obklopuje sa poradcami, predovšetkým v záležitostiach jednotlivých národností monarchie a o všetkom sa dáva *spoláhlive poučovať*.¹⁶

Po vypuknutí vojny sa v tlači objavili úvahy, o tom, že za rozpútaním svetového konfliktu stojí Rusko. Redaktori cirkevnej tlače, ktorí si myšlienku osvojili, argumentovali tým, že Rusko nutne potrebuje priestor medzi Dunajom a Tisou, aby mohlo splynúť s balkánskymi, prevažne pravoslavnými, národmi a vytvoriť svetovú ríšu. Na stránkach časopisu *Jednota katolíckeho ľudu* sa udržala v podstate počas celej vojny. Aj do cirkevnej tlače sa samozrejme premietlo oficiálne spojenectvo Rakúsko-Uhorska s Nemeckom. Videné touto optikou, pôvodcom vojny bolo Rusko, usilujúce minimálne o priestor na Balkáne alebo čiernomorských úžin, nielen z religióznych dôvodov, ale i z hospodárskych príčin. Tieto oblasti sú totiž pre Rusko jedinou cestou do Stredozemného mora. Ich držba by umožnila Rusku vývoz jeho poľnohospodárskej produkcie, obilia, dobytku, dreva a surovín výmenou za dovoz strojov a technológií.¹⁷

Časopis uvádza prehľad, kto sú uhorskí spojenci a kto nepriateľské krajiny v tejto vojne, koľko má ktorá krajina vojakov, s tým záverom, že naši nepriatelia môžu poslať najviac 7 miliónov proti našim 10 miliónom, a hoci na mori sú silnejší, s *Božou pomocou prevládžeme nepriateľov našej pravdy a spravodlivej věci*.¹⁸ Časopis síce nabádal k bratstvu, kresťanskej láske, svornosti a pomoci trpiacim, ale na tých istých stránkach písal o tom, že na vojnu sú nevyhnutné okrem vojakov nadovšetko peniaze. Vyčíslil koľko stála ktorá vojna za posledných 50 rokov. Podľa týchto cifier stál Nemcov každý deň prusko-francúzskej vojny 6 miliónov 700-

¹⁴Články – Smrť dediča trónu a Jednota a vojna. In: Jednota katolíckeho ľudu 1914, roč. 8, zošit 6, s. 207-210.

¹⁵Vojna Srbsku už vypovídaná. In: Slovenské ľudové noviny, 1914, roč. 5, č. 31, (31.7.1914).

¹⁶Náš nástupca trónu v Pešti. In: Slovenské ľudové noviny, 1914, roč. 5, č. 19.

¹⁷Čo neslobodno zabudnut. In: Jednota katolíckeho ľudu, roč. VIII, 1914, č. 9-10, s. 251, Prelievanie krvi. Tamže, IX, 1915, zošit 4, s. 147-148.

¹⁸Vojenská sila protivníckych krajín. In: Jednota katolíckeho ľudu, roč. VIII, 1914, s. 212.

tisíc korún, Francúzov stála táto vojna 3 692 miliónov plus 532 miliónov náhrady, ktorú museli vyplatiť novému nemeckému štátu, Anglicko vyšli vojny s Búrmami na 5 070 miliónov korún a Rusov vojna s Japonskom stála 8 811 miliónov. V terajšej vojne, do ktorej Rakúsko-Uhorsko vyslala 2,5 milióna vojakov, stojí jeden deň 20 miliónov. Podľa tohto materiálu je *výsledok vojny veľmi prajný tomu, ktorý vyhrá*, pretože víťaz si môže nárokovať na náhradu škôd. V závere článku lakonicky konštatuje, že úplne stratené by boli len tie peniaze, ktoré by sa museli vyplatiť víťaznému nepriateľovi. Za priam cynickú možno v cirkevnom časopise, neustále zdôrazňujúcom kresťanské hodnoty, označiť vetu, podporetú odvolávaním sa na svedectvá dejepiscov, že *národy veľmi chytro strasú zo seba neprajné následky vojny horlivou usilovnosťou*.¹⁹ Od prvého roku vojny redakcia uverejňovala mapy s vyznačením línie západného a východného frontu a s lokalitami najvýznamnejších bojových zrážok, fotografie všetkých typov vojska, obrázky z poľných omší, oddychujúcich vojakov, zdravotníckeho personálu. V žiadnom inom cirkevnom časopise, okrem *Jednoty katolíckeho ľudu*, neboli publikované štúdie o nepriateľských krajinách s informáciami o rozlohe, počte a zložení obyvateľstva, genéze vzniku štátu, zákonodárstva a odhadu vojnových vyhládok.²⁰

Na stránkach časopisu sa môžeme stretnúť s otvoreným agitovaním za vojnové oduševnenie, so snahou vyburcovať obyvateľstvo k vlastenectvu pod heslom *Požehnaj Bože našu krajinu, našu vlasť!* Pri tejto príležitosti redakcia polopatisticky vysvetľuje sugestívne využívajú gramatické formy singuláru a plurálu „ja, my“, aký je rozdiel medzi krajinou a vlasťou. *Národ a krajinu tvorím ja s mnohými bratmi a sestrami, teda aj ja môžem i s ostatnými spolubratmi pracovať na jej rozvinutí*. A práve tento aktívny prístup, toto osobné zainteresovanie sa robí z *krajiny, kde býva, moju vlasť*.²¹ V inom článku je táto myšlienka ďalej rozvinutá. V pokojnom čase mnohí občania Uhorska nenávidia štát, hrešia vládu a chcú sa odtiahnuť od občianskych povinností, ale vojnové útrapy a hrozba, že by mohli padnúť pod cudzie vlády, pomáha občanom uvedomiť si, aký *veľký poklad je nám štát uhorský*. V tom zmysle je *vojna nemilosrdný učiteľ*, pretože práve vo vojne sa upevňuje vedomie príslušnosti k vlasti.²²

Redakcia postupne vysvetľovala, v čom spočívajú výnimočné poriadky, aký druh pomoci si môže občan nárokovať od štátu, vysvetľovala *Čo treba vedieť k porozumeniu válečných chýrov* (druhy vojska a ich výzbroj), čo je Červený kríž, aké sú medzinárodné dohody o právach vojnových zajatcov, dávala praktické rady ako korešpondovať so zajatými, na aké bezplatné zásielky si možno nárokovať a pod.. Línia časopisu sledovala myšlienku, že vojna síce prinesie pustošenie a ničenie, ale *bojište je ríšou rovnoprávnosti*. Gulka si nevyberá. Mocní tohto sveta vo vojne nepotrebujú pár bohatých výsadných občanov štátu, ale ľud, milióny. Vojna tak zničila *rozdiel tried, jazyka a pochádzania* (v zmysle národnosti). Neslobodno pripustiť, aby po vojne, keď znovu nastane *gazdovský, spoločenský a politický život, iné zásady boli smerodajné, ako tie, ktoré sa dnes na bojišti uplatňujú*.²³ Za očakávaného spojenca nepriateľov našej rakúsko-uhorskej vlasti označila redakcia hlad, ktorý budú chcieť využiť, keď nedokážu poraziť naše hrdinské vojská. Siahnu tak *k zákernej a nemilosrdnej zbrani obrátenej proti ženám, deťom, aby ich bieda, núdza a zúfanie oslabilo naše vojsko*, ale to sa nepriateľom nepodarí. Vláda totiž viacerými opatreniami núti obyvateľstvo k sporivosti v užívaní chlebového zrna, odovzdávaniu prevyšujúcej produkcie armáde, k používaniu potravinových náhražok a k sporivosti vo všeobecnosti. Krajina sa musí riadiť heslom *Na bojišti hriechom je chabosť, doma ale hriechom je marnotratnosť*.²⁴

¹⁹Tamže, s. 213-214.

²⁰Jednota katolíckeho ľudu uverejnila pomerne rozsiahle materiály o Rusku (1915, roč. 9, s. 213-226), Anglicku (1916, roč. 10, č. 2, s. 53-64), Francúzsku (1916, roč. 10, č. 3, s. 95-110) Belgicku a Taliansku.

²¹Jednota a vojna. In: Jednota katolíckeho ľudu, roč. VIII, 1914, zošit 6, s. 210.

²²Čo neslobodno zabudnúť. In: Jednota katolíckeho ľudu, roč. VIII, 1914, zošit 9-10, s. 256-257.

²³HALLER, Š.: Čo ničí a čo stvorí vojna? In: Jednota katolíckeho ľudu, 1914, roč. VIII, zošit 9-10, s. 245-248.

²⁴Vojna vyžaduje sporivosť. In: Jednota katolíckeho ľudu, roč. IX, 1915, zošit 3. s. 87-88.

Zaujímavé je zaradenie rubriky *Vojenská pošta*, ktorá prináša 3 listy vojaka – domov, matke, manželke. Sú to vlastne návody, ako by sa mali títo účastníci vojny správať, každý na svojom poste, aby uľahčili zodpovednosť bojovníkom. Je to svojim spôsobom apelovanie na matky, resp. rodičov vojakov a manželky, aké správanie od nich očakáva vlasť. Materiál má formu listu uvedomelého vojaka svojim blízkym. Nabáda rodičov, aby vojaka neoplakávali, ale namiesto toho, kým on bojuje so šablou, bodákom či kanónom, pracovali tak, aby pre vlasť vychovali nové pokolenie, ktorému musia vtisnúť slovo o *jestvovaní vlasti*. *Neľutujte krv, pot, peniaze – budúcnosť vlasti zaslúži všetku obeť!* Matky nech sa modlia a manželky, nech dokážu, že sú dobré uhorské vlastenky, nech neplačú, ale *pracujú na oltár vlasti*.²⁵

Cykly dopisov z bojiska uverejňoval i ďalší časopis *Kráľovná sv. Ruženca*. Časopis vychádzal na vojnovú dobu na mimoriadne kvalitnom papieri, najmä v porovnaní s ostatnými vydaniaми. To umožnilo dopĺňať texty kvalitnými fotografiami z bojísk, zo života vojakov, zajatcov, drobností zo života farností, ktoré dokumentujú schopnosť katolíckych veriacich pomáhať si na frontoch i v zázemí. Správať sa ľudsky – kresťansky k tým, ktorí sa ocitli v núdzi, napr. vzájomne si pomáhajú pri poľných prácach. Naopak, opisujú ako neslávne dopadol ten, kto chcel ťažiť z nešťastia iných – napr. ako úžerná osoba zle pochodila, ako zle dopadol ten, kto chcel dávky – pomoc štátu zneužiť a pod.. V rubrike *Odporúčaná literatúra* sa môžeme stretnúť s programovou výchovou vojaka-kresťana, ktorý plní svoju vlasteneckú povinnosť a pripravuje sa na jej splnenie aj pomocou literatúry. Odporúčanou knižočkou je *Duchovná starosť o vojakov*, ktorú by mal poznať každý vojak-katolík. Kapitoly: *Služba za vlasť, Veliteľ a prisaha, Poslušnosť, Vernosť k povinnosti a cit statočnosti, Miernosť a mravnosť, Smelosť a veselosť, Nábožnosť, Priateľstvo* nepotrebujú komentár.²⁶

S tvrdením, že dobrý kresťan-katolík je aj dobrým vojakom, sa stretneme i v *Svätej rodine*. Časopise *k úcte sv. rodiny Nazaretskej a k ochrane rodín kresťanských*. Tvrdenie dokumentuje na príklade súčasných vojakoch-hrdinoch, ale aj slávnych vojvodcoch-katolíkoch v minulosti zastúpených v článku menami Eugen Savojský a staručký V. Radecký. Rovnako tak sa na stránky tohto vydania presadilo vnímanie zavraždeného následníka trónu ako *jedného z najvýtečnejších vojakov a horlivého katolíka a ako mučedníka našej katolíckej monarchie*.²⁷

V časopisoch tohto zamerania sa vyskytuje aj vysvetľovanie, prečo má vojna popri ničivom pôsobení aj dobré následky. V duchu predchádzajúcich ročníkov, v ktorých sa redakcia angažovala v protialkoholickéj agitácii, sa za najdôležitejšie považuje podstatne obmedziť spotrebu pálenky. Celkovo uvádza sedem dôvodov. Nabáda sa paralela s rovnakým počtom kresťanských cností a hriechov. Patrí k nim skutočnosť, že ľudia žijú skromnejšie, menej sa pije po krčmách. Za prínos sa považovalo, že vojna jedným ťmahom zmietla medzinárodnú sociálnu demokraciu, *všetky jej heslá na klinci visia*, ľudia sa prestali súdiť, miesto kainskej nevraživosti prejavujú si skutky pomoci a milosrdenstva, vážia si zdravie, sú zbožnejší.²⁸ Časopis hodnotí vojnu aj z hľadiska pozitívneho vplyvu na vedomosti o svete a motiváciu získavať ich. *Ak vôbec môže plynúť osov z vojny pre pospolitosť, tak je to v tom, že vzrastie zásoba znalostí o iných krajinách, národoch, vedomosti zemepisné, prírodopisné, ved' koľko bolo takých, ktorí nikdy neboli mimo rodnej dediny*. V snahe dozvedieť sa, kde vo svete bojujú blízki, sledujú ľudia mapy so záujmom, hoci predtým takéto znalosti nepotrebovali, a preto málo vedeli o zemepise.²⁹

Napriek spomenutým pozitívam však prevláda hodnotenie vojny najmä v jej ničivých dôsledkoch. Vojna je *skazonosná búrka*, je to *tvrdosrdci spoločník*, *hrozný bič boží* a logickým

²⁵Vojenská pošta. In: Jednota katolíckeho ľudu, roč. VIII, 1914, s. 264, 269, 270-271.

²⁶Kráľovná sv. ruženca, 1914, s. 239.

²⁷Svätá rodina. 1914, č. 9, s. 283-284.

²⁸Vojna má aj dobré následky. In: Svätá rodina, 1914, roč. 7, č. 12, s. 379-380.

²⁹Vojna ako učiteľka národov. In: Svätá rodina 1915, roč. 8, č. 5, s. 130-140.

záverom cirkevnej tlače nemôže byť nič iné ako zdôraznenie, že na prekonanie útrap a nešťastí treba hľadať útechu vo svätom náboženstve.³⁰

Zvyšná evanjelická tlač zastúpená piatimi titulmi predstavuje pomerne pestré zoskupenie. Každé z vydání je určené inému druhu čitateľa, takže táto publikačná produkcia postihuje vlastne celú slovenskú evanjelickú komunitu. Už spomínaný *Evanjelický kazateľ* bol homiletický časopis určený duchovným pastierom na ich odbornú prípravu. *Evanjelický posol zpod Tatier* a *Stráž na Sione. Vnútoro-missionársky list pre slovenských evanjelikov augsburského vyznania* predstavujú ľudovýchovný typ časopisov. Ročenka *Tranovský evanjelický kalendár* sa obsahom aj štruktúrou podobá ročenke *Pútnik svätovoješský*. Zatiaľ čo mesačník *Cirkevné listy* predstavuje v slovenských predvojnových pomeroch elitársky tlačový orgán, určený predovšetkým evanjelickej inteligencii.

Prvé tri zo spomenutých obsahovali hlavne literárne príspevky, náboženské premýšľania, modlitby, výklad písma zodpovedajúci úrovni prostého veriaceho, príbehy z minulosti a prítomnosti cirkvi. Ďalej prinášali cirkevnú kroniku zachytávajúcu život v rámci dištriktu, články o výchove, ochrane pred chorobami, informácie o zbierkach na sirotinec, kníh pre vojakov roztrúsených po bojiskách, *aby nehynuli v púšti bez pokrmu – duchovného*.³¹ Zaoberali sa otázkami výchovy detí v rodine, kde po odchode otca na bojisko alebo po jeho smrti, museli matky zobrať na seba dvojúlohu otca i matky. Tam, kde chýba otec a matka, musí zastať okrem povinností v domácnosti aj úlohu živiteľa, *chýba prísne oko a ruka otcova*. Matky musia dohliadať najmä na poslušnosť detí, lebo s poslušnosťou ide ruka v ruke i úctivosť a príkladný charakter.³² Vo výchove by matkám mohla byť nápomocná aj autorita cirkevných zborov, ale hlavnú zodpovednosť za výchovu detí nesú teraz matky. Vo vydaniach tohto typu nájdeme, samozrejme, neustále nabádanie k zbožnosti, viere a hľadaniu útechy vo viere, v porovnaní s predvojnovými ročníkmi však predsa len badať zmeny. Obsah sa viac prispôbil pomerom, snaží sa poskytovať nielen duchovnú útechu, ale aj praktické rady, ako čo zasadiť, ako uchrániť úrodu pred skazou, požiarom, deti pred chorobami, radí, ako sa starať o chorých, aké nariadenia treba dodržiavať, aby sa človek nedostal do *krížov s úradmi*. Reaguje i na stály nedostatok určitých tovarov, a na dražobu, ktorá sužuje obyvateľstvo. Vojna prevrátila hore dnom predvojnové pomery a uvalila na ľud neslýchanú dražobu, ale *dary Božie – láska, milosť a odpustenie hriechov nezdraželi*.³³

Vypuknutím vojny sa zmenil život slovenskej evanjelickej komunity. Na nové skutočnosti museli zareagovať i jednotlivé redakcie, ak si chceli zachovať pozíciu akéhosi radcu a organizátora cirkevného života evanjelických veriacich. Ako kresťanom im pribudli povinnosti. Pozostávali z pomoci raneným, zbierok na Červený kríž, vyškolenia ev. dievčat-dobrovoľníčiek za opatrovatelky, pôsobenia kňazov priamo medzi vojakmi, ranenými, návštevami v rodinách, ktorým prišla smutná správa z niektorého frontu.³⁴ Listy prichádzali nielen rodinám, ale vojaci písali i svojim kňazom. Zdôverovali sa s hroznými zážitkami, žiadali o pomoc rodine, prosili o rozhrášenie za svoje staré skutky, ktoré teraz zoči-voči smrti videli inak. Viackrát sa opakuje motív listu vojaka kňazovi v rodnej dedine, ktorého prosí o odpustenie, že neprišiel pred odchodom do armády do kostola a dal prednosť rozlúčke s kamarátmi a alkoholom. Po tom, ako sa hrôzy vojny stali jeho každodennosťou, sľubuje dôstojnému pánovi, že ak sa z vojny vráti živý, *budú v ňom mať lepšieho cirkevnika*.³⁵ Zaraďované boli príspevky apelujúce na ľudskosť, na poskytovanie pomoci tým, ktorí sa ocitli v núdzi. Príbehy z bojiska, skutočné alebo umelecké

³⁰Válka je búrka. In: Svätá rodina, roč. 8, 1915, č. 12, s. 370-371.

³¹Paberky z bojišťa. In: Ev.posol zpod Tatier, 1917, s. 49.

³²O neposlušnosti. In: Evanjelický posol zpod Tatier, roč. VIII, 1917, č. 1, s. 51.

³³Veľká dražoba. In: Evanjelický posol zpod Tatier, roč. VIII, 19017, č. 1, s. 49.

³⁴Praktické rady, návody na zrealizovanie a konkrétne aktivity slovenskej evanjelickej komunity po vypuknutí vojny obsahuje článok Naše povinnosti počas válečného stavu. In: Stráž na Sione, 1914, č. 16, s. 130-133.

³⁵Z listu vojaka pre svojho duchovného. In: Stráž na Sione, XXII, 1914, č. 18, s. 144-145.

fikcie rôznej úrovne majú jeden spoločný prvok. Snažia sa dokázať, že základné kresťanské vlastnosti sú oporou trpiacim na fronte i v zázemí. Dokumentujú napríklad historikou o tom, ako ľudskosť a priateľstvo vznikajú aj medzi znepriatelenými vojakmi. Anglickí a rakúsko-uhorskí vojaci na nemenovanom úseku frontu prerušili strelbu, opustili zákopy, umožnili si navzájom pochovať svojich mŕtvych, dokonca odslúžili spoločnú modlitbu za svojich padlých. Na inom mieste sa zasa vojaci ujali opustenej siroty na území nepriateľskej krajiny a dopravili ho do väčšieho mesta do sirotinca.³⁶

Evanjelická tlač sa tiež musela vyjadriť k smrti následníka trónu. Z jej prostredia pochádzali viacerí stúpenci predstáv spájajúcich nádej habsburskej monarchie na prežitie práve s budúcim nastúpením Františka Ferdinanda do úradu. Aj evanjelická komunita pozerala k následníkovi s nádejou *ako všetky národy našej monarchie*, pretože chcel pracovať v tom smere, aby sa verejný život postavil na základ kresťanskej mravnosti. *Bol tuhý katolík, ale smútime za ním, lebo predstavoval pre nás nádej na presadenie nových síl a pomerov v krajine.*³⁷

Podobne reagovali aj *Cirkevné listy*, mesačník, ktorý plnil úlohu ústredného evanjelického časopisu. Obsahom a pôsobením oslovovali najmä evanjelickú inteligenciu. Od 90. rokov 19. storočia mali ustálenú podobu a úroveň. Na smrť následníka trónu reagovalo vydanie v júlovom čísle 1914 roku dôstojne, bez výzvy na pomstu či spravodlivú odplatu. Až v nasledujúcom, augustovom čísle publikovali *Pastierske listy v čas vojny*, ktoré obsahujú výzvu *modliť sa za staručkého apoštolského kráľa a za víťazstvo našich zbraní.*³⁸ V nasledujúcom ročníku redakcia zaradila materiály, ktorých autori reflektovali vojnu, jej vplyv na spoločnosť, na cirkev a cirkevný život a snažili sa pojednávať o vojne ako o filozofickom a etickom probléme.³⁹ *Cirkevné listy* opakovane zdôrazňovali význam a úlohu ev. kňazov, ktorí tvoria oduševnenú slovenskú inteligenciu a pripisovali si zásluhy na ochrane Slovákov pred pôsobením voľnomyšlienkarstva a odlivu veriacich z cirkvi do sektárstva. Tieto nové smery boli módné a prítlačivé najmä pre mladých ľudí. Mnohí z nich navyše s vlastnými vojnovými prežitkami, ďaleko od rodín, v cudzích krajoch utratili vieru, alebo pod vplyvom vojnových hrôz začali pochybovať o zmysle viery. Pôsobenie evanjelických kňazov priamo medzi vojakmi reflektoval časopis cyklom článkov *Zo skúseností vojenského kňaza* v ročníkoch 1917 a 1918.

Na stránkach *Cirkevných listov* bola publikovaná úvaha, ktorá sa usilovala o analýzu literatúry o vojne a zástoji jednotlivých vied v procese poznávania príčin vzniku vojen. Autor priznáva, že práve spoločenské vedy: filozofia, história a teológia, tie ktoré mali poskytnúť najviac nestrannosti, zlyhali, keď sa na začiatku vojny dali do služieb partikularizmu a nacionalizmu. Vojna sprevádza ľudstvo od počiatku, s ňou zlý *démon mátoži*, a jej podstatou sú závisť, zášť a lakomstvo. Ani kresťanstvo nedokázalo ochrániť ľudstvo pred dôsledkami týchto náruživostí. Kým voči nim nebudú ľudia imúnni, bude idea svetového mieru len prázdnu *ilúziou a fantasmagorickou utópiou*. Istý posun – pokrok vidno v tom, že sa dokázali krajiny dohodnúť na zmluvách zabezpečujúcich osobnú bezpečnosť zajatých a liečenie nepriateľských ranených.⁴⁰ Z hľadiska vývoja v cirkvi sa v *Cirkevných listoch* dokonca objavili optimistické názory, že *vojna zaludní chrámy*, že ľudia nedávno ľahostajní, sa teraz obracajú k Bohu.⁴¹ V časopise sa koncom roku 1918 objavili úvahy o pripravenosti, resp. nepripravenosti cirkvi na netušené prevraty a zmeny, ktoré prinesie so sebou nový povojnový svet po skončení vojnového besnenia.

³⁶Priateľstvo v zákopoch. In: Stráž na Sione, XXIII, 1915, č. 2, Diel'a pluku. In: Stráž na Sione, 1915, č. 1, s. 13.

³⁷Stráž na Sione, XXII, 1914, č. 14, s. 109-110.

³⁸Pastierske listy v čas vojny. In: Cirkevné listy, XXVIII, 1914, č. 8, s. 238-241.

³⁹Vojna a cirkev, vojna a náboženstvo. Názory protestantských teológov na vojnu. In: Cirkevné listy, XXIX, 1915, č. 11-12.

⁴⁰BUKOVINSKÝ: Literatúra vojny a mienky našich theologov. In: Cirkevné listy, roč. XXIX, 1915, č. 10-11, s. 249-252.

⁴¹RÁZUS, M.: Náboženský optimizmus. In: Cirkevné listy, roč. XXIX, 1915, č. 3, s. 65.

Pred vojnou a kontinuálne i počas nej pokračovalo angažovanie sa cirkevných časopisov vydávaných v slovenčine, za právo používať slovenský jazyk v cirkvi a jej mnohostranných aktivitách v živote národa. Presadzovali slovenčinu a potrebu kázať ľudu v jazyku, ktorému rozumie, v materinskom jazyku. Rovnako tak presadzovali, aby vzdelávanie kňazov bolo v ich rodnom jazyku. Jeden z autorov trpko konštatuje, že *naši arcipastieri v Ostrihóme*, žiaľbohu ešte stále nechápu, že, ak chce cirkev obecný a pospolitý ľud slovenský *viest', budiť, osvecovať, povzbudzovať a oduševňovať*, musí ohlasovať slovo Božie v jeho materčine. Inak cirkev nedokáže previesť ani ľud, ani inteligenciu cez úskalnia Scylly a Charibdy, stojace na rozhraní nových časov, kde zápolia idey katolicizmu a modernizmu.⁴²

V záverečnom zhrnutí témy vojny v cirkevnej tlači obdobia prvej svetovej vojny treba povedať, že vojna je vo všetkých odsudzovaná ako *zlo, búrka, besnenie*, v ktorom majú *žatvu smrť, pustošenie a bieda*, ale vyslovene protivojnové či pacifistické materiály absentujú. Na začiatku konfliktu prevládala mienka, že pôjde o rýchlu mobilizáciu ohromného rozsahu. Tieto miliónové vojská sa stretnú v jednej – dvoch zrážkach, kde sa rozhodne o víťazovi. A víťaz bude tvorcom zmien sveta v gnovej povojnovej dobe. *Neverili sme v dlhú vojnu*.⁴³ Z hľadiska rýchlosti mobilizácie a početnosti armád sa „papierovo“ zdalo víťazstvo Rakúsko-Uhorska a jeho spojencov ako reálne a rýchle. Navyše, na strane Rakúsko-Uhorska bola akoby spravodlivosť. Konflikt sa v prvých týždňoch javil ako akt spravodlivej pomsty. Ani cirkevná tlač sa tomuto motívu spravodlivej pomsty za nevinne preliatu krv následníka nevyhla. Rovnako tak ani protisrbským náladám a vojnovému patriotizmu. Na stránkach časopisov sa cielene budoval obraz obeť-mučeníka na jednej strane a jeho vraha na strane druhej. Mŕtvy následník bol opisovaný ako šľachetný dobrý otec a manžel, horlivý kresťan, krásny, urastený muž, chápvavý ochránca svojho ľudu, nad smrťou ktorého žialia všetky národy monarchie. Jeho vrahom neboli autori nekrológov a úvah ochotní pripísať snáď ani jednu dobrú vlastnosť. Boli opísaní ako oplani, zákerní, ľudsky úplne pomýlení mladí ľudia zvedení z cesty, s nečistými úmyslami, kradmou rukou podliehajúci moslimskej nevraživosti voči kresťanom a satanskej náruživosti ku krvi. V nasledujúcich mesiacoch sa však situácia vyjasnila. Pôvodné srbské bojisko sa zmenilo na periférny bojový priestor. Sarajevský atentát sa začal javiť už „len“ ako zámienka na zmobilizovanie armád. V sledovanej tlači sa po prehraní protisrbských nálad v prvých júlových, augustových a septembrových číslach už za celé vojnové roky nevytvoril obraz nepriateľa. Výnimku tvorili len ročenky, ktoré udalosti 1914 roku spracovali až v číslach na rok 1915. Texty síce jasne označovali spojencov a súperov, ale nevytvárali z nepriateľských vojsk, resp. vojaka strašiaka, zloduha, satana. Naopak, je tu zrejmé vnímanie i nepriateľského vojaka, ako toho, koho tiež postihla vojna, kto tiež trpí vojnou, pretože vojnová búrka postihuje všetkých. I nepriateľova matka plače a trpí i jeho manželka a deti strárajú. Z hľadiska kresťanského sú aj oni vnímaní ako bratia a sestry. Dokonca i pri opisoch zo srbského či tureckého frontu, kde proti rakúsko-uhorským vojakom stáli inoverci – moslimovia, nepripisujú im autori publikujúci v tlači tohto druhu nepriateľské, neľudské, satanské a pod. znaky.

Cirkevná tlač výberom materiálov, ale i voľbou slovnnej zásoby, vytvárala obraz Slováka – vojaka, vojaka – kresťana bojujúceho na frontoch za uhorskú vlasť a za nádej, že vojna v závere prinesie nový poriadok sveta. Obraz vojakovej matky a manželky statočne nesúcej povinnosti svojej žensko-mužskej dvojúlohy a obraz kňaza, ktorý je vždy naporúdzi s kresťanskou pomocou, útechou a knížôčkou hlásajúcou slovo Božie v materinskom jazyku. Cirkevná tlač akcentovala, že vojnou trpia všetci. Spoločné utrpenie malo byť cenou za budúce povojnové poriadky, v ktorých popri iných národoch čaká aj Slovákov spravodlivejšie postavenie.

⁴²Scilla a Charibda. In: Duchovný pastier, 1918 – 1919, roč. 2, č. 1-2, s. 92. Materinská reč, láska k národu – *rodoláska*, k dejinám vlastného národa sú vo viacerých článkoch prezentované ako súčasť *vlastného Ega, ako posvätné dedičstvo*. HALMI, F.: Národnosť a my kňazi. In: Duchovný pastier, roč. I, 1918, č. 11-12, s. 500.

⁴³Prelievanie krvi. In: Jednota katolíckeho ľudu, IX, 1915, zošit 4, s. 148.

Zdôrazňovala sociálny aspekt vojnového utrpenia. Počet rodín, ktoré boli priamo postihnuté dôsledkami vojny bol na Slovensku vysoký. Skutočnosť, že každý druhý vojak, účastník svetovej vojny, bol buď zabitý, zomrel na nákazlivú chorobu alebo bol ranený, alebo zmizol bez stopy⁴⁴ dlhodobo traumatizovala vojnovú generáciu a práve tu si našla cirkev svoj priestor. Hovoreným slovom, ale i cez tlač sa snažila pôsobiť v duchu kresťanských princípov, pomáhať postihnutým a utešovať trpiacich.

D. KODAJOVÁ: REFLEXION DER KRIEGSEREIGNISSEN IN DEN JAHREN 1914 – 1918
IN DER KIRCHLICHEN PRESSE

In der abschliessenden Zusammenfassung des Thema des Krieges in der kirchlichen Presse während des 1. Weltkrieges muss man sagen, dass der Krieg in allen Periodiken als Unheil, Sturm, Getobe verurteilt wurde, in dem Tod, Verheerung und Not ernten. Doch eindeutig kriegsfeindliche oder pazifistische Materialien absentieren. Am Anfang des Konfliktes dominierte die Meinung, dass es sich um eine schnelle Mobilmachung riesigen Ausmasses handeln wird. Diese millionenschweren Armeen sollten sich in ein oder zwei Gefechte treffen, in den sich über den Sieger entscheiden sollte. Und der Sieger sollte der Schaffer der Änderungen in der Welt der Nachkriegszeit werden. Wir haben nicht an langen Krieg geglaubt. Aus der Hinsicht der Raschheit der Mobilmachung und Zählgrösse der Armeen schien „auf dem Papier“ der Sieg von Österreich-Ungarn und seiner Verbündeten als real und schnell. Obendrein, die Gerechtigkeit schien an der Seite von Österreich-Ungarn zu sein. In den ersten Wochen sah der Konflikt als Akt einer gerechten Vergeltung aus. Weder die kirchliche Presse vermied sich dem Motiv einer gerechten Vergeltung für den schuldlos übergegossenen Blut des Thronfolgers. Gleicherweise weder gegen antiserbische Launen und Kriegspatriotismus. An den Seiten der Zeitschriften wurde gezielt das Bild eines Opfers – Märtyrers einerseits und seines Mörders andererseits gebaut. Der tote Thronfolger wurde als hochherziger, guter Vater und Ehemann und eifriger Christ, als ansehlicher, draller Mann, verständnisvoller Verteidiger seines Volkes beschrieben; als Mensch, über dessen Tod alle Nationen der Monarchie trauern. Seinen Mördern schrieben die Autoren von Nekrologen und Erwägungen keine einzige gute Eigenschaft zu. Sie wurden als Schlingel, hinterhältige, menschlich ganz geirrte junge Menschen beschrieben, die aus dem Weg verleitet wurden; als Personen, die unreine Absichten und diebische Hände haben, die der moslemischen Feindseligkeit gegen Christen und satanischer Süchtigkeit nach Blut unterstehen. In den nächsten Monaten erklärte sich doch die Situation. Das ursprüngliche serbische Schlachtfeld verwandelte sich in ein peripheres Kampfgebiet. Das Attentat von Sarajewo erwies sich bald „nur“ als Scheingrund zur Mobilmachung der Armeen. In der gefolgten Presse wurde nach dem Durchstürmen der antiserbischen Stimmungen in den ersten Nummern von Juli, August und September bis zum Ende des Krieges kein Feindesbild erschaffen. Ausnahme stellten nur die Jahressbücher dar, die die Ereignisse des Jahres 1914 erst in den Ausgaben von 1915 bearbeiteten. Die Texte bezeichneten zwar sehr klar die Alliierten und die Gegner, doch aus den feindlichen Armeen bildeten sie keine Soldaten – Kinderschrecke, Dämonen, Satane. Im Gegenteil, auch der feindliche Soldat wurde sichtlich als derjenige wahrgenommen, der durch den Krieg auch betroffen wurde, der unter dem Krieg auch leidet, weil der Kriegssturm alle betrifft. Auch die Mutter des Feinden weint und leidet und seine Frau und Kinder missen. Aus der christlichen Hinsicht sind auch sie als Brüder und Schwestern wahrgenommen. Sogar bei den Beschreibungen der serbischen oder türkischen Front, wo den österreich-ungarischen Soldaten die Andersgläubigen – Moslems gegenüberstanden, massen ihnen die in der Presse publizierenden Autoren keine feindlichen, unmenschlichen, satanischen und ähnlichen Bezeichnungen bei.

Durch Auswahl von Materialien, als auch des Wortschatzes, bildete die kirchliche Presse das Bild eines Slowaken – Soldaten, Soldaten – Christen, der an der ungarischen Front für die ungarische Heimat und Hoffnung kämpft, dass der Krieg am Ende eine neue Weltordnung bringt. Das Bild der Soldatenmutter und –ehfrau, die ihren verdoppelten weiblichen und männlichen Pflichten mutig nachgeht, und das Bild des Priesters, der immer mit christlicher Hilfe, Trost und Büchlein in der Muttersprache, das Wort Gottes predigt, vorhanden ist. Die kirchliche Presse hob hervor, dass unter den Krieg alle leiden. Das gemeinsame Leid sollte der Preis für zukünftige Nachkriegsordnungen sein, im Rahmen denen neben anderen Nationen auch die Slowaken eine gerechtere Stellung wartet. Die Presse hob den sozialen Aspekt des Kriegsleides hervor. Die Anzahl der Familien, die durch die Kriegsfolgerungen betroffen wurden, war in der Slowakei hoch. Die Tatsache, dass jeder zweiter Soldat, Teilnehmer des Weltkrieges, entweder getötet wurde, an Epidemie starb, verletzt wurde oder ohne Spur verschwand, traumatisierte die Kriegsgeneration noch eine lange Zeit. Genau hier fand die Kirche ihr Raum. Sowohl mündlich, als auch schriftlich durch die Presse probierte sie im Geiste der christlichen Prinzipien zu wirken, den Betroffenen zu helfen und die Leidenden zu trösten.

⁴⁴LIPTÁK E.: Slovensko v 20. storočí. Bratislava : Kaligram. 1998, s. 50.